

А.О. Козловський, М.М. Ієвлев, В.О. Крижановський

ДОСЛІДЖЕННЯ У КИЄВІ ПО ПРОВУЛКУ ДЕСЯТИННОМУ, 3 А/Б, 5 Д

The paper presents the results of excavations at 3 A/B, 5 D Desyatynnyi Lane, an area of «the city of Volodymyr» where the Western Palace was situated. The data obtained shows that at the beginning of the 10th c. the necropolis was situated here, then apparently at the end of the 10th c. the palace was constructed, the time of destruction of which is debatable yet. Besides, several dwelling and husbandry structures of an Ancient Rus and of later periods were revealed here.

Археологічні дослідження по провулку Десятинному, 3 А/Б, 5 Д здійснювала Старокиївська експедиція під керівництвом А.О. Козловського впродовж серпня—листопада 2008 р. Розкопки провадилися в історичній частині «міста Володимира» з метою уточнення розмірів, планування та часу існування Західного палацу. Досі ні точні розміри, ні планування палацу не було достеменно визначено. Слід зазначити, що якщо час побудови Західного палацу майже усі дослідники відносять до X ст., то час існування та його загибелі викликає суперечки і датується XII — першою половиною XIII ст. При проведенні розкопок по пров. Десятинному, 3 А/Б, 5 Д було досліджено частину ділянки, яка безпосередньо прилягала до палацу.

На цій ділянці вже проводилися археологічні дослідження у попередні роки. У 1977 р. експедицією під керівництвом С.Р. Кілієвич було проведено роботи на трьох невеликих розкопках, результати яких частково відображені в окремій монографії. Західний палац відкрив та неповністю дослідив 1914 р. С.П. Вельмін. У 1982—1986 рр. розкопки палацу продовжував В.О. Харламов, який дослідив північну та частково південну частини його ровів.

Наші дослідження було розпочато із закладення двох шурфів у південній та південно-західній частинах розкопу з метою з'ясувати потужність культурного шару, яка становила від 1,2 до 2,0 м. Культурний шар був пошкоджений пізніми перекопами, сміттєвими ямами та кіль-

кома траншеями, що проходять через всю площу розкопу, а також фундаментами та підвалами будівель кінця XIX — початку XX ст. У культурному шарі X—XIII ст. траплялися фрагменти горщиків, глеків, амфор, скляного посуду та браслетів, багато уламків пірофіліту, кварциту, деякі зі слідами обробки. Також слід вказати на значну кількість залишків будівельних матеріалів X—XIII ст.: плінфи завтовшки 2—5 см, бруківки, шматків цем'яноквого розчину різних розмірів та з відбитками плінфи на деяких з них. Досить цікавою виявилася знайдена в культурному шарі на глибині 0,6 м від сучасної поверхні невелика стеатитова ікона із зображенням св. Георгія, діаметр 6 см, товщина 0,5 см (рис.). Краї пошкоджені, можливо, вона була в оправі із дорогоцінного металу і її звідти виламали. Частково пошкоджена і нога коня. На образку вирізано зображення Георгія-змієборця у вигляді вершника зі списом у правій руці. Св. Георгій представлений юнаком з кучерявим волоссям і німбом навколо голови. У правій руці спис, яким він вбиває дракона, у лівій — повід здибленого коня. Навколо голови напис грецькою «Святий Георгій». На юнакові пластинчастий захисний обладунок, штани, чоботи і тонкий плащ. На німбі, збруї, крупі коня і плащі простежуються сліди позолоти і червоної фарби. За аналогіями, ікону можна попередньо датувати XII ст. Крім цього, у культурному шарі зафіксовано значну кількість кісток тварин, а також поодинокі людські кістки. Окрім залишків культурного шару давньоруського періоду, виявлено рештки культурних шарів пізнішого часу: XVI—XVIII ст. і другої половини XIX ст.

Дослідження, проведені у 2008 р., були зосереджені здебільшого у північно-східній та південно-західній частинах розкопу. Загалом виявлено та досліджено два житла, чотири бу-

Рис. Стеатитова ікона із зображенням св. Георгія

дівлі, дев'ять поховань і 10 об'єктів господарського призначення, 23 ями і один льох. Деякі з вказаних об'єктів вже досліджувалися попередніми експедиціями, тож у їхньому заповненні майже не було матеріалу. Крім того, досліджено дві ділянки, на яких фіксувалися залишки фундаментних ровів Західного палацу, які стосувалися його південно-східної частини.

Перший фрагмент такого рову відкрито у південній частині, ближче до центру розкопу, під торцевою стіною будинку 3 по пров. Десятинному. З'ясовано, що залишки фундаментного рову зверху були перекриті горілим шаром, в якому знайдено кераміку XI—XII ст., і вгорі ямою кінця XVIII — початку XIX ст. На дні рову зафіксовано п'ять рядів ямок від кілків округлої та прямокутної в перетині форми з товщиною 3—6 см. У північній стінці шурфу 3 виявлено смугу цем'яноквого розчину завтовшки до 8 см.

Другий фрагмент фундаментного рову відкрито біля повздовжньої стіни будинку 3. Він розташовувався за 13,2 м від шурфу 3 і був південним кутом палацу. На жаль, південно-східна частина відкритого фундаментного рову була знищена підкліттю давньоруського житла XII — першої половини XIII ст., яке досліджувала С.Р. Кілієвич у 1977 р. Від підвалин палацу вдалося зафіксувати його південний кут та частину фундаментного рову західної стіни на відстань 2,5 м. На його дні зафіксовано п'ять рядів ямок від кілків округлої та прямокутної в перетині форми та відбитки і фрагменти тліну від колод.

Досить цікавим об'єктом виявився невеликий льох, що розташовувався у південній части-

ні розкопу, за 2,3 м на захід від відкритого кута палацу. З півдня до льоху примикав господарський об'єкт давньоруського часу, в заповненні якого траплялися фрагменти кераміки XI — першої половини XIII ст., та пізній перекоп, що перерізав частину верхньої сходинки льоху. Льох мав у плані овальну форму, видовжену з півночі на південь. Вхід розташовувався з південної сторони. Тут зафіксовано три сходинки заввишки 0,15—0,25 м, що вели до льоху. У перетині льох був грушоподібної форми і розширювався до дна. Розміри його: 1,5 × 0,8 м, глибина 3,55 м від рівня сучасної поверхні. У заповненні трапилася незначна кількість кераміки XI—XII ст., фрагменти стінок амфор, кілька уламків бронзових виробів і багато кісток різних тварин, а також невеликі фрагменти жорен і давньоруської плінфи завтовшки 2,5—3 см. На дні льоху, біля останньої сходинки, знайдено майже цілу амфорку київського типу. Слід зазначити, що льох було викопано в материк без використання будь-якого кріплення. На території Верхнього міста льоху такого типу конструкції майже невідомі. Можна зробити припущення, що цей льох розташовувався всередині житлової чи господарської споруди, яка була знищена господарськими ямами XIX—XX ст.

Ще одним дуже цікавим об'єктом була господарська яма у західній частині розкопу, на захід від палацу. В її заповненні виявлено значну кількість кераміки XVI—XVII ст., серед якої є повні профілі та майже цілі форми. Окремо слід вказати на знахідку трьох монет, що дозволяє датувати її XVI—XVII ст.

Окрім згаданих об'єктів, на площі розкопу досліджено дев'ять поховань давньоруського часу, одне з яких трупоспалення. Деякі з них доволі цікаві.

Поховання 1 — дитяче, орієнтоване головою на південь, непоганої збереженості. Кістяк лежав на боці, всі кістки цілі, хоча череп розплющено під тиском землі. Фіксувалася тонка смужка деревного тліну — залишки домовини. Поховання здійснено в овальній ямі, до якої з південного боку прирізано яму для зручності вміщення домовини до могили.

Поховання 2 — хлопчика-підлітка (?), орієнтованого головою на південь, ціле. Кисть лівої руки лежала на животі, а кістки зігнутої у лікті правої — на грудях. На ділянці пояса знайдено ніж. Залишки домовини цікаві тим, що схожі на носі (до кутів прикріплено дерев'яні прямокутні ручки). Розміри могили 2,55 × 0,88 м. У її заповненні знайдено бронзове скроневе кільце.

Поховання 5 — колективне (два дорослих і дитина). У заповненні ями виявлено значну кількість давньоруської кераміки XII — першої половини XIII ст., фрагменти стінок амфор та майже ціле жорно, на якому лежав один зі скелетів. Зважаючи на хаотичне розташування кістяків, можна припустити, що їх скинули в яму та засипали землею з культурного шару. Вірогідно, це поховання можна пов'язати з розгромом Києва у 1240 р.

Поховання 6 — трупоспалення 1. В плані фіксувалося як пляма овальної форми. Розміри ями 1,2 × 0,8 м, глибина 2,55 м від рівня сучасної поверхні, видовжена із заходу на схід. У її заповненні було дуже багато обгорілих кісток тварин, траплялися також людські кістки. Крім того, знайдено три бронзові гудзики напівсферичної форми, частину невеликого глиняного горщика X ст., а також дві недогорілі колоди та щільне заповнення з вуглин. Можна припустити, що це було дитяче трупоспалення, яке провели на місці, у ямі.

Попередніми археологічними експедиціями фіксувалися трупоспалення на цій території,

тож не виключено, що при подальшому дослідженні тут можуть бути виявлені нові.

Поховання 9 — хлопчика-підлітка (?), орієнтованого головою на захід, ціле, але не дуже хорошої збереженості (особливо череп і верхня частина тулуба), кисті обох рук складені на тазових кістках. З лівого боку на поясі розташовувався залізний ніж з дерев'яним руків'ям, від якого лишився лише тлін, та два фрагменти бронзової пряжки. Біля решток руків'я ножа лежали два астрагали, на одному з яких продряпано графіті у вигляді ліній хрест-навхрест. Також на цих кістках виявлено сліди окисів міді.

Таким чином, у 2008 р. на дослідженій ділянці розкрито близько 520 м², виявлено кілька об'єктів давньоруського і пізнішого часу та визначено стан і конструкцію фундаментних ровів, що належать до Західного палацу. Встановлено, що палац займав більшу ділянку, ніж вважалося до цього часу.

Дослідження безпосередньо Західного палацу і прилеглої з північної і східної сторін території планується продовжити у 2009 р.

